

УДК 311.21:331.56

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-2-190

О.В. Швець, докторант

Міжнародний університет бізнесу і права (м. Херсон)

БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ: ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИЙ ВЕКТОР ДОСЛІДЖЕННЯ

В статті обґрунтовано, що безробіття у сучасному світі є серйозною проблемою, складниками якої виступають різні чинники природно-ресурсного, біологічного, техніко-виробничого, економічного, соціально-культурного та управлінсько-регуляторного характеру. У дослідженні розглянуто структуру безробітного населення України віком 15-70 років за причинами незайнятості, структуру економічно неактивного населення за причинами незайнятості, визначено рівень безробіття населення за статтю, віковими групами та місцем проживання тощо. Досліджено сучасну моделі українського ринку праці в контексті характерних ознак та обґрунтовано соціально-економічних наслідки прояву безробіття, як ознаки економічного розвитку.

В процесі дослідження сучасного стану безробіття, визначено, що проблема безробіття є ключовим питанням не лише в Україні, а й у всьому сучасному світі, без подолання якої неможливо налагодити ефективний розвиток як регіональної, так і національної економіки. Оскільки головною причиною безробіття є незбалансованість попиту і пропозиції робочої сили та обґрунтовано основні напрямки подолання безробіття в Україні.

Ключові слова: *безробіття, ринок праці, рівень безробіття, соціально-економічні наслідки безробіття, зайнятість.*

Постановка проблеми. Однією з найважливіших соціально-економічних проблем сучасного етапу розвитку України є безробіття. Це складне макроекономічне явище економічного життя. Економічна криза в Україні згубно позначається на зайнятості в країні. Нині безробіття стає неодмінним елементом життя України, що впливає не тільки на соціально-економічну, а й політичну ситуацію в державі. Воно залишається в центрі уваги і населення, і наукової громадськості, а також є однією з актуальних проблем у країні.

Безробіття потребує аналізу стану та причин, пошуку важелів його

регулювання на науковій основі та із застосуванням дієвого закордонного досвіду. Створення в Україні ринку праці, на якому б здійснювалося ефективне працевлаштування наявної робочої сили, дало б змогу вивести економіку нашої країни на новий рівень тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фундаментальних еволюційних підходів до вирішення проблем безробіття відображений у працях визначних учених: А. Сміта, Т. Мальтуса, Ф. Кене, Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Кейнса, М. Фрідмена, А. Пігу, А. Маршалла, А. Оукена, Г. Стендінга, Е. Лібанової, В. Петюха, В. Васильченка, Є. Качана, А. Колота та ін. Сучасну проблематику безробіття досліджено такими науковцями, як: М. Алле, С.І. Бандура, Л.І. Безтелесна, В.В. Близнюк, Н.М. Зоярна, О.М. Каралюс, Е.М. Лібанова, Ю.М. Маршавіна, О.С. Пляшко, С.Е. Сардак, М.В. Ткаченко, Т.А. Федотова та ін.

Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, реалії ринку праці вимагають подальшого опрацювання методичних підходів аналізу причинно-наслідкових зв'язків проблеми безробіття та пошуку механізмів подолання її негативних наслідків.

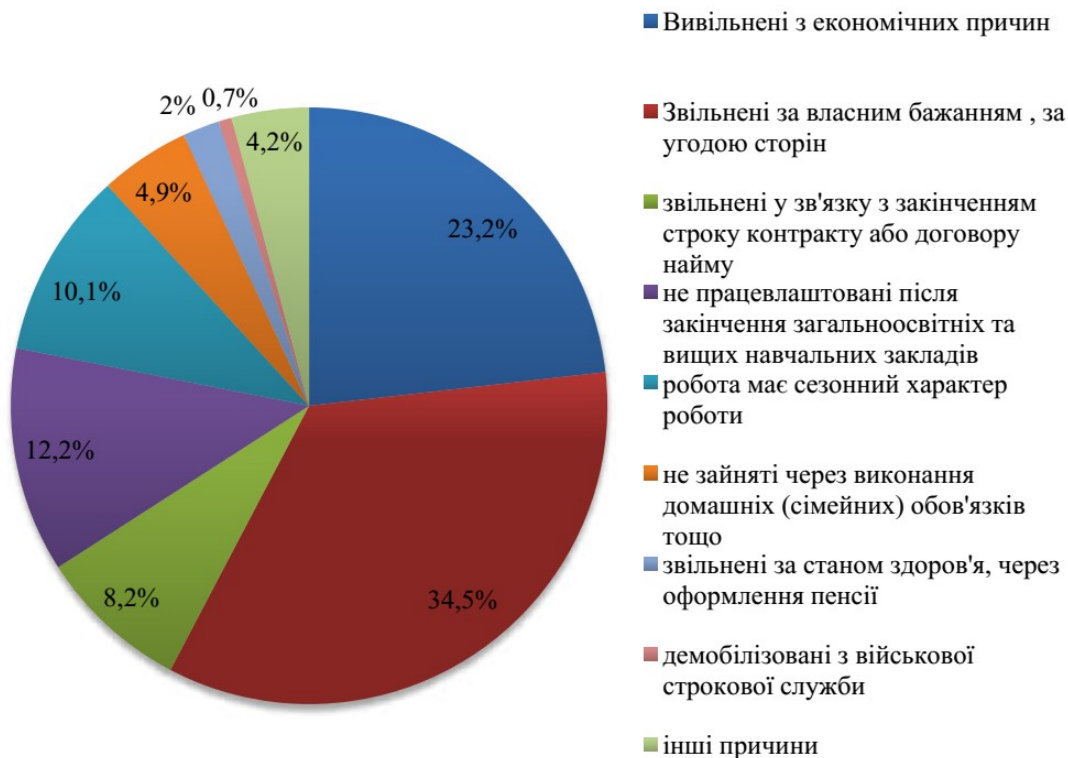
Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка стану безробіття в Україні в сучасних умовах, дослідження сучасної моделі українського ринку праці в контексті характерних ознак та обґрунтування соціально-економічних наслідків наявності безробіття, як ознаки економічного розвитку. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання: дослідити структуру безробітного населення України; дослідити рівень безробіття населення в Україні; обґрунтувати негативні соціальні наслідки безробіття.

Виклад основного матеріалу досліджень. В Україні станом на початок 2018 р. чисельність безробітних (за методологією МОП) становила 1,7 млн осіб, зокрема, у містах – 1,1 млн осіб та 0,6 млн осіб – у сільській місцевості; чоловіків у цьому статусі було майже вдвічі більше, ніж жінок – 1,1 млн та 0,6 млн відповідно¹. У цілому рівень безробіття склав 9,5 % економічно активного населення у віці 15–70 років. Серед міських мешканців показник безробіття був на рівні 9,2 %, серед сільських – 9,8 %. З загального числа безробітних, зареєстрованих в Державній службі зайнятості станом на 1 січня 2018 р., 30 % раніше були зайняті у сільському, лісовому та рибному господарстві; 16 % – у торгівлі та ремонті; 14 % – у переробній промисловості; 12 % – у державному управлінні, обороні, обов'язковому соціальному страхуванні. Значна частка осіб, які звертаються за пошуком роботи до державної служби зайнятості, – громадяни з вищою освітою. Так, 43 % зареєстрованих

безробітних мали вищу освіту, 37% – професійно-технічну, 20% – загальну середню освіту.

Аналіз складу безробітних за професійними групами свідчить про те, що серед зареєстрованих безробітних переважають робітники з обслуговування, експлуатації устаткування та машин, працівники сфери торгівлі та послуг, представники найпростіших професій.

Як показує статистика, головними причинами безробіття в Україні є: добровільне звільнення з метою пошуку більш сприятливого варіанта трудової діяльності; структурні зміни в економіці, спад виробництва на підприємствах, зниження попиту на низку професій; непрацевлаштування після закінчення вищих навчальних закладів. При цьому, в структурі безробіття за причинами його набуття спостерігаються помітні відмінності за статтю та місцем проживання (рисунок)[2].

Структура безробітного населення України віком 15-70 років за причинами незайнятості у 2017 р., %.

Джерело: сформовано автором за даними [1]

На сьогодні для українського ринку праці характерним є збереження значних обсягів довготривалого безробіття. Середня тривалість безробіття (за методологією МОП) в останні роки зберігається на рівні 7 місяців. Рівень довготривалого безробіття населення у віці 15-70 років в період

2014-2017 рр. демонструє тенденцію до зростання, а у 2017 р. його значення збільшилось до 2,5 %. Показово, що цей показник має суттєві відмінності в залежності від статі особи, яка є безробітною протягом тривалого часу: серед жінок рівень довготривалого безробіття становить 1,9 %, серед чоловіків – 3,0 %. У цілому у структурі безробітних найбільшими є частки осіб, які шукають роботу 12 і більше місяців (26,7 %) та від 1 до 3 місяців (26,1 %).

Довготривале перебування у стані безробіття збільшує для безробітних ризики втрати навичок та зменшує їхні шанси на працевлаштування. Зокрема, фахівці вважають, що упродовж 12-ти місяців у осіб, не зайнятих трудовою діяльністю, втрачається здатність до самоорганізації. Після двох-трьох років бездіяльності держава практично втрачає цих людей як робочу силу, оскільки для зміни ситуації їм необхідна довготривала реабілітація, яка потребує додаткових витрат. В іншому разі відбувається ослаблення мотивації до активного пошуку роботи; втрата професійних вмінь та навичок зменшує шанси на працевлаштування; зниження рівня життя спричиняє поступову деградацію особистості та збільшує ризики щодо нездійснення самореалізації. У довгостроковій перспективі негативні наслідки довготривалого безробіття трансформуються у погіршення якісних та кількісних характеристик трудового потенціалу країни, зростання соціальної нерівності, маргіналізації населення, посилення соціальної напруженості та призводить до збільшення обсягів соціальних трансфертів (виплата допомоги по безробіттю, допомоги малозабезпеченим тощо).

Наступним аспектом аналізу безробіття у національному вимірі постає рівень безробіття населення за статтю, віковими групами та місцем проживання у 2017 р. (таблиця).

Проаналізувавши таблицю, можна сказати, що у чоловічої частини населення у цілому рівень безробіття вищий (11,1 %), ніж у жіночої частини (7,7 %). Особливо високий рівень безробіття серед населення віком 15-24 років (18,9 %), а саме в чоловіків цей показник становить 20,3 %, а у жінок – 17,0 %. Найбільша частка безробітних спостерігається серед молоді, це переважно молоді спеціалісти, які тільки закінчили навчальні заклади і знаходяться у пошуку роботи [3].

Зростання рівня безробіття в Україні виглядає особливо сумно на тлі зростаючої трудової міграції. Майже кожен третій роботодавець сьогодні має справу з нехваткою кваліфікованої робочої сили. Головною причиною такого впливу кадрів у країни ЄС стає дуже низька мінімальна заробітна плата, вона є найнижчою серед країн – членів ЄС та становить 136 євро,

тоді як у Польщі – 750 євро, у Чехії – 702 євро, Германії – 2 054 євро [3, 5].

**Рівень безробіття населення в Україні (за методологією МОП)
за статтю, віковими групами та місцем проживання у 2017 р., %**

Категорія населення	Рівень безробіття (у середньому за період, % до кількості економічно активного населення відповідної вікової групи)							
	Всього	У тому числі за віковими групами, років						
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70
Все населення	9,5	18,9	11,3	9,8	8,4	8,7	8,1	0,1
Жінки	7,7	17,0	8,6	8,3	7,5	7,1	6,5	0,0
Чоловіки	11,1	20,3	13,1	11,0	9,3	10,3	9,8	0,2
Міські поселення	9,3	17,8	11,0	9,9	8,1	9,1	7,9	0,2
Сільська місцевість	9,9	20,4	11,8	9,7	9,3	7,9	8,4	0,0

Джерело: сформовано автором за даними [1]

Проте парадоксальним є той факт, що саме ці трудові мігранти є свого роду рятувальною шлюпкою для економіки України та її валютного ринку. Кожен рік українці ввозять з-за кордону близько третини держбюджету а грошові перекази з-за кордону становлять близько 6% ВВП країни.

Дослідження проблеми зареєстрованого безробіття та економічної неактивності населення доцільно розглядати з урахуванням проблеми незадекларованої праці, яка в Україні найчастіше проявляється у таких формах як економічна діяльність без державної реєстрації; наймана праця без оформлення трудових відносин; приховування від державних органів частини відпрацьованого робочого часу та заробітної плати (так звана «сіра» зарплата); маскування трудових відносин під інші форми діяльності (цивільні відносини, фіктивна самозайнятість тощо).

Варто відзначити, що в останні роки проводиться активна політика, спрямована на детінізацію відносин у сфері зайнятості населення, що позитивно позначилося на статистичних показниках – питома вага зайнятих у неформальному секторі, серед усього зайнятого населення, зменшилася з 22,7 % у I півріччі 2017 р. до 21,8 % у I півріччі 2018 р. Проте нині в неформальному секторі залишаються працювати понад три мільйони українців, значних масштабів сягає неформальна зайнятість в сільській місцевості, що у I півріччі 2018 р. складала 38,1 % від загальної кількості зайнятих.

Втрата роботи несе за собою певні наслідки. Серед негативних соціальних наслідків безробіття можна виділити найбільш значимі:

1. Незайнята робоча сила означає недовикористання економічного потенціалу суспільства, прямі економічні втрати, що є наслідком природного й фактичного безробіття та посилення соціальної диференціації.

2. Безробіття скасовує вимоги профспілок про підвищення заробітної плати, тобто спрацьовує на користь вимог союзів підприємців.

3. При тривалому безробітті працівник втрачає кваліфікацію, відбувається падіння трудової активності, а одержання нової кваліфікації й адаптація до нових умов часто протікають для нього болісно, що створює умови для посилення соціальної напруги.

4. Безробіття веде до прямого падіння раніше досягнутого рівня життя. Допомога по безробіттю завжди є меншою, аніж заробітна плата і має тимчасовий характер. Зростання безробіття знижує купівельний, інвестиційний попит, скорочує обсяги заощаджень у населення.

5. Сам факт безробіття наносить людині найтяжку психологічну травму, порівняну із самими неприємними обставинами, активізуючи зростання кількості психічних захворювань;

6. У зв'язку з безробіттям кількість злочинів зростає та спостерігається загострення криміногенної ситуації.

7. Безробіття спричиняє збільшення числа самогубств.

8. Безробіття зумовлює скорочення податкових надходжень, зменшення рівня ВВП, падіння життєвого рівня населення та зростання витрат на допомоги безробітним.

Безробіття несе прямі економічні витрати для всього суспільства. Коли частина людей залишається без роботи, це означає, що виробництво скорочується у порівнянні з обсягом, що міг бути досягнутий в умовах повної зайнятості. Згідно з оцінками експертів, збільшення безробіття на 1% призводить до втрати майже 2% обсягу річної продукції, тобто суспільство втрачає визначений обсяг недовироблених товарів і послуг. Економісти визначають цю «загублену» продукцію як відставання обсягу валового продукту, що представляє собою величину, на яку фактичний ВВП є меншим потенційного ВВП (Відставання обсягу ВВП = Потенційний ВВП - Фактичний ВВП)[2, 4, 6].

Незважаючи на негативні і важкі наслідки безробіття, можна відзначити й ряд позитивних моментів, пов'язаних із ним.

По-перше, на думку більшості економістів, безробіття – найважливіша умова нормального й безперебійного функціонування

економіки. Воно, зокрема, забезпечує формування резерву робочої сили.

По-друге, забезпечується необхідний виробництву перерозподіл кадрів та їх зосередження в тих видах діяльності, що необхідні споживачам.

По-третє, роботодавці мають можливість підібрати висококваліфікованих кваліфікованих спеціалістів. Відбувається стимулювання робітника до систематичного підвищення своїх фахових навичок і вмінь.

По-четверте, безробітна людина має вільний час і може приділяти його родині, вихованню дітей, одержуючи при цьому допомогу по безробіттю.

Отже, відрив від трудового джерела доходу та тривале існування на соціальні допомоги призводить до втрати самоповаги, занепаду моральних устоїв, розпаду родини тощо. Існує прямий зв'язок між ростом самогубств, убивств, крадіжок, психічних захворювань, смертності від серцево-судинних хвороб і високим рівнем безробіття. Нарешті, масове безробіття призводить до значних соціальних і політичних змін, часто у формі дуже гострих соціальних конфліктів.

Висновки. В процесі дослідження сучасного стану безробіття, визначено, що проблема безробіття є ключовим питанням не лише в Україні, а й у всьому сучасному світі, без подолання якої неможливо налагодити ефективний розвиток як регіональної, так і національної економіки. Оскільки головною причиною безробіття є незбалансованість попиту і пропозиції робочої сили, саме тому в державі повинна втілюватись активна політика, яка складається із заходів, спрямованих на: - збільшення попиту на робочу силу з боку державного та приватного сектора економіки; - підвищення конкурентоспроможності робочої сили та забезпечення відповідності робочої сили і робочих місць; - вдосконалення процесу працевлаштування.

Обґрунтовано основні напрямки подолання безробіття в Україні: підвищення добробуту населення за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності; надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць та перепідготовка осіб, які втратили роботу; проведення ґрунтовної пенсійної реформи; сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства; посилення координації міжнародної діяльності в частині інформаційного обміну з питань зайнятості; забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки і культури тощо.

Бібліографічний список.

1. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Skupskyi R.M., Melnychuk L.S., Shcherbata M.Y. Methodological aspects of labor potential use and regional demographic problems: Scientific bulletin of Polissia. – Chernihiv: ChNUT, 2017. - № 1 (9). - P. 103-109.
3. EAPEP-WORLD-REGIONS 1990-2020. URL: <http://laborsta.ilo.org/applv8/data/EA-PEP/v6/EAPEP-WORLDREGIONS%201990-2020.xls>.
4. Борищук А. О. *Аналіз рівня безробіття в Україні* [Текст] / А. О. Борищук, К. Д. Семенова // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць. Випуск 3. Частина I – Одеса, ОНЕУ. – 2017. – С. 29 – 34.
5. Lagodiienko V. Application of project analysis software in project management in the pre-investment phase / S. Bondarenko, V. Lagodiienko, I.Sedikova, O. Kalamam // International Journal of Mechanical Engineering and Technology, Volume 9, Issue 13, December 2018, pp. 676–684.
6. Sergii Lekar, Dmytro Shumeiko, Volodymyr Lagodiienko and Valerii Nemchenko, Construction of Bayesian Networks in Public Administration of the Economy. International Journal of Civil Engineering and Technology, 10(04), 2019, pp. 1379-1384

Швец А.В. Безработица в Украине: причинно-следственная вектор исследования. В статье обосновано, что безработица в современном мире является серьезной проблемой, составляющими которой выступают различные факторы природно-ресурсного, биологического, технико-производственного, экономического, социально-культурного и управленческо-регуляторного характера. В исследовании рассмотрена структура безработного населения Украины в возрасте 15-70 лет по причинам незанятости, структуру экономически неактивного населения по причинам незанятости, определен уровень безработицы населения по полу, возрастным группам и месту проживания и тому подобное. Исследовано современное модели украинского рынка труда в контексте характерных признаков и обоснованно социально-экономических последствиях проявления безработицы, как признаки экономического развития.

В процессе исследования современного состояния безработицы, определено, что проблема безработицы является ключевым вопросом не только в Украине, но и во всем современном мире, без преодоления которой невозможно наладить эффективное развитие как региональной,

так и национальной экономики. Поскольку главной причиной безработицы является несбалансированность спроса и предложения рабочей силы и обоснованы основные направления преодоления безработицы в Украине.

Ключевые слова: безработицы, рынок труда, уровень безработицы, социально-экономические последствия безработицы, занятость.

Shvets O.V. Unemployment in Ukraine: a cause and effect vector of research. The article substantiates that unemployment in the modern world is a serious problem, the components of which are various factors of natural-resource, biological, technical-production, economic, socio-cultural and managerial-regulatory nature. The study looks at the structure of the unemployed population of Ukraine aged 15-70 years by reasons of unemployment, the structure of economically inactive population by reasons of unemployment, determined the unemployment rate of the population by sex, age groups and place of residence, etc. The modern model of the Ukrainian labor market is studied in the context of characteristic features and the socio-economic consequences of the manifestation of unemployment as signs of economic development are substantiated.

In the process of researching the current state of unemployment, it was determined that the problem of unemployment is a key issue not only in Ukraine, but in the entire modern world, without which it is impossible to establish effective development of both regional and national economy. As the main cause of unemployment is the imbalance of labor supply and demand and the basic directions of overcoming unemployment in Ukraine are substantiated.

The basic directions of overcoming unemployment in Ukraine are substantiated: increase of well-being of the population at the expense of personal labor contribution, entrepreneurship and business activity; providing appropriate unemployment assistance, job retention and retraining for jobless persons; thorough pension reform; promotion of comprehensive state protection of the intellectual potential of society; strengthening the coordination of international activities in the area of information exchange on employment; ensuring stable funding and state support for the development of the spiritual sphere, education, science and culture, etc.

Keywords: unemployment, labor market, unemployment rate, socio-economic consequences of unemployment, employment.

Стаття надійшла до редакції: 30.03.2019 р.